

МИНИСТЕРСТВО НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

УЗБЕКСКИЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК ИМЕНИ Т.Н.КАРЫ-НИЯЗИ

2014 год – год здорового ребёнка

ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОЕ ПОКОЛЕНИЕ –
УСЛОВИЕ СТАБИЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Сборник научно-методических статей

Под общей редакцией доктора педагогических наук,
профессора Р.Х.Джураева

Ташкент – 2014

Литература

1. Шнейдер Л.Б. Семейная психология. – Москва, 2007.
2. Титаренко В.Я. Семья и формирование личности. – Москва, 2005.
3. Максимов В.Н. Социология семейных отношений. – Москва, 1989.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ОРАСИДА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ ТАРГИБ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ

(халқ миллий ўйинлари мисолида)

Н.Исакулова, п.ф.д., ЎзДСМИ

Конвенциянинг 13-моддасида муҳофаза қилишнинг бошқа қоралари таҳлил этилган. Ҳар бир шитирокчи давлат ўз ҳудудида мавжуд бўлган номоддий маданий меросни муҳофаза қилишни таъминлаш, ривожлантиришда ролини ошириш учун қуйидаги мақсадларда:

- а) номоддий маданий мероснинг жамиятдаги ролини ошириш ва уни меросни муҳофаза қилишни режалаштириш дастурига қириниб йўналтирилган умумий сиёсатни ишлаб чиқади ва амалга оширади;
- б) ўз ҳудудида мавжуд бўлган номоддий маданий меросни муҳофаза қилишга ихтисослашган бир ёки бир нечта ваколатдор ташкилотни аниқлаш ёки ташкил этади;
- в) номоддий маданий меросни, хусусан, хавф остида бўлган номоддий маданий меросни самарали муҳофаза қилиш мақсадида илмий, техник ва санъатшунослик соҳасидаги тадқиқотларга, шунингдек, илмий-таълим методологияларини ишлаб чиқишга яқиндан қўмаклашади;
- г) қуйидаги вазифаларга йўналтирилган ҳукукий, техникавий, маъмурий ва молиявий чораларни қўради;
- д) номоддий маданий меросни бошқариш соҳасида кадрлар тайёрлаш, муассасаларни ташкил этиш ёки мустаҳкамлашга қўмаклашиш, шунингдек, ушбу меросни турли анжуманлар ва уни маконларда кенг тақдим этиш қаратилган савий-ҳаракатлар орқали таништириш ва тарғиб этиш;

- е) номоддий маданий мероснинг у ёки бу жиҳатларидан фойдаланиш қоида-қонунини тартибга солиш, қабул қилинган қоидаларга қатъий риоя қилиш қоида-қонунини амалга жорий этиш асосида номоддий маданий меросдан фойдаланиш имкониятини ошириш;

- ж) номоддий маданий меросни хужжатлаштириш билан шуғулланувчи таълимчиларни барпо этиш ва улардан фойдаланишни енгиллаштириш.

Конвенциянинг 14-моддасида таълим, жамоатчиликнинг хабардорлигини ошириш ва саноҳиятни мустаҳкамлашда ҳар бир шитирокчи давлат ўз ҳудудида бўлган воситаларни қуйидагиларга йўналтиради:

- а) номоддий маданий мероснинг жамиятда кенг тан олинishi, ҳурмат қилиниши ва эътироф этилиши жараёнига, хусусан, қуйидаги воситалар орқали қўллаш:
- б) таълим дастурлари орқали жамоатчиликнинг, хусусан, ёшларнинг қириниб маданий мерос тўғрисидаги билимларини ошириш;
- в) таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида тегишли ҳамжамиятларга ва таълимга мўлжалланган аниқ дастурлар ишлаб чиқиш;
- г) номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш соҳасида, хусусан, таълим ва илмий тадқиқот масалалари билан боғлиқ имкониятларни ошириш қириниб тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;
- д) билимларни тарқатишнинг норасмий усулларида фойдаланиш;
- е) номоддий маданий меросга хавф солаётган таҳдидлар, шунингдек, таълим Конвенциянинг бажарилиши юзасидан олиб борилаётган тадбирлар қириниб жамоатчиликни хабардор қилиб туриш;
- ж) номоддий маданий меросни намоеън этиш учун керак бўлган табиий воситалар ва тарихий жойларни ҳудудларини муҳофаза қилиш соҳасидаги таълимга қўмаклашиш.

Норда қайд этилган фикрларга асосан ўқитувчилар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш масалалари (қириниб, амалий ва таълимчиларни) олиб борилади. ЮНЕСКОнинг Бангкок (Таиланд) шаҳрида қириниб Минтақавий ваколатхонаси билан ҳамкорликда Ўзбекистонда 2013-

2014 йилларда “Барқарор тараққиёт учун таълимни кучайтириш мақсади” педагоглар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш” лойиҳаси доирасида ўқитувчилар орасида номоддий маданий меросни тарғиб қилиш масалалари таҳлил этилди. Номоддий маданий мерос билан боғлиқ тушунчалар, Ўзбекистон номоддий маданий мероси ҳамда халқ миллий ўйинларига изоҳлар 1-дарс *Кириш қисмида* ўргатилди.

2003 йилда қабул қилинган “Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш Конвенция”да номоддий маданий мерос – ўзига хосликни ифодалаш шаклини жамиятдаги урф-одатлар, билим ва кўникмалар, шунингдек, улар билан боғлиқ жиҳозлар, предмети, артефактлар ва маданий маконларни ўз ичига олади.

Бу мерос – авлоддан-авлодга ўтказилиш, муайян ҳамжамиятлар ва гуруҳлар томонидан атроф-муҳитга, табиатга ва ўз тарихига боғлиқ ҳолда яратилиш, ўзига хосликни, ворислик туйғусини шакллантириш ҳамда инсоният ижодини ва маданий турли-туманлиқнинг ҳурмат қилинишига кўмакини ҳусусиятларига эга бўлиши лозим.

Номоддий маданий мерос қўйидаги йўналишларда: ўзликни номоддий этишнинг оғзаки анъаналари ва шакллари, ижро санъати, жамиятнинг урф-одатлари, маросимлари, байрамлари, табиат ва коннотга онд билим ва урф-одатлар ҳамда анъанавий ҳунармандчилик билан боғлиқ билим, кўникмаларда намоён бўлади.

Ўқув машғулотининг амалий машғулотлар қисмида ўзбек халқ миллий ўйинларини ўргатиш, ўйнаш тартиблари, муस्ताқил иш топшириқлари ҳамда амалиётда сынаб кўриш шариоатлари 2-8-дарслар асосида берилган.

Мажмур халқ миллий ўйинлари қўйидагишардан иборат:

1. “Беш тош” ўзбек халқ миллий ўйини.
2. “Мак-мак” ўзбек халқ миллий ўйини.
3. “Ланка” ўзбек халқ миллий ўйини.
4. “Эшак минди” ўзбек халқ миллий ўйини.
5. “Чиллик” ўзбек халқ миллий ўйини.
6. “Ўртага тушар” ўзбек халқ миллий ўйини.

7. “Жамбул” ўзбек халқ миллий ўйини.

8. “Ок теракми – кўк терак” ўзбек халқ миллий ўйини.

9. “Подшоҳ ва вазир” ўзбек халқ миллий ўйини.

10. “Голлар” ўзбек халқ миллий ўйини.

11. “Шоҳ ва эшак” ўзбек халқ миллий ўйини.

12. “Сотай-сотай” ўзбек халқ миллий ўйини.

3-қисм: Умумлаштирувчи машғулотлар (9-дарс)

Ўқув машғулотининг умумлаштирувчи қисмида машғулот давомида халқ миллий ўйинлари бўйича ўзлаштирилган назарий билим, амалий кўникма ва жиҳозлар 9-дарс асосида умумлаштирилади.

Машғулот материаллари. Машғулот ўтказиш учун материаллар ўқитувчи, ўқувчи ҳамда дарс учун ишлаб чиқилган. Ўқитувчи учун халқ миллий ўйинларини ўргатиш юзасидан методик тавсиялар, дарс ишланмалари, ўқувчи учун, услубий қўлланма, халқ миллий ўйинларни ифодаловчи матнлар таърифи олинди. Ўқувчи учун ўқув қўлланма, тарқатма материаллар, топшириқ материаллари, тестлар тавсия этилди.

Дарс учун халқ миллий ўйинларда фойдаланиладиган жиҳозлар: бешта ёки янароқ тош, бўр, ланка, 40-50 см лик таёқ “Чилликдаста”, 15-20 см лик таёқ “Чўллик”, тош, копток, 4 дона япалоқ, ясси, сиплик тош, ошиқ, тош, ёмалоқ тош, рўмолчадан фойдаланилди.

Машғулотда тайёрларлик. Ўқитувчи учун халқ миллий ўйинларини ўргатиш юзасидан ташкил этилган ўқув машғулотига семинар иштирокчиси билан ишлаб чиқилган методик тавсиялар, дарс ишланмалари, ўқувчи учун, услубий қўлланма, халқ миллий ўйинларни ифодаловчи матнлар таърифи олинди, ўрганиб чиқиши лозим. Ўқувчи учун тавсия этилган ўқувчи билан танишиб чиқиб, тарқатма материаллар, топшириқ varaқалари, ўқувчи ўз вақтида бажаришга ҳаракат қилиши керак. Дарс учун халқ миллий ўйинлари фойдаланиладиган жиҳозлар (бешта тош, япалоқ тош, бўр, ланка, 40-50 см лик таёқ “Чилликдаста”, 15-20 см лик таёқ “Чўллик”, тош, копток, 4

дона япалоқ, ясси, силлиқ тош, ошиқ, иккита юмалоқ тош, рўмоғча)дан фойдаланилди.

ЎЗБЕКИСТОН АРАБЛАРИНИНГ ТАЪЗИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ МАРОСИМЛАР

Ш.А.Искандаров, Низомий номидаги ТДПУнинг
катта илмий ходим-изланувчиси

Маълумки, инсон ҳаётида таъзия¹ маросими ўзига хос ўринга эга. Ўзбекистон ҳудудда истиқомат қилиб келаётган халқларнинг урф-одат анъанавий ва мотам маросимини тадқиқ этиш бугун кундаги долзарб масалалардан биридир. Халқимизнинг турли маросимларини ўтказишда қишлоқ маҳалла жамоасининг ўрни бекиёсдир. Жумладан, юртбошимиз И.А.Каримовнинг: “ўзбек халқи азалдан жамоа туйғусига мойил, бизлар тўйи ҳам азада ҳам ёнма-ён туриб, олдий қунларда ҳам бир-бирининг ҳолидан ҳаёир олиб, каттанинг хурматини кичикнинг иззатини жой-жайига қўйиб, бени бечораларнинг етим-есирларнинг бошини силаб, ҳуллас одамгарчиликни бирин нарсадан устун қўйиб яшаган инсонларнинг фарзандлари бўламыз” [1, 10], деб таъкидлашлари бежиз эмасдир.

Таъзия марҳумнинг қариндошларига ҳамлардлик жаноза куниди бошланган, яъни марҳум қабрга қўйилиб унинг қабри устида дуои фотиҳа ўқилгач таъзияда қариндош уруғ ва маҳалла жамоасини ўрни юқори туради.

Ўзбекистон араблари таъзия маросим билан боғлиқ қарашларни илмий жиҳатдан таҳлил қилиш асосида таъзияда арабларнинг ўзига хос муҳим

инҳити шундан иборатки, маросим катнашчилари устида турли хил ранг-баранг тўнлар бўлиб, уларнинг астар томони уст томонга қилиб кийилган.

Майитнинг жинозаси ўқилиб, қабристонга олиб кетганларида уйда қолган инсон аъзолари уст-кийимларининг яна ўнг томонини кийганлар. Таъзиянинг некинчи кунини қариндошлар аза, очганлар кўк рангли матодан тикилган таъзия аъзоларини кийганлар, саллалар ҳам шу рангда бўлган. Кўк кийилган кундан қабристон аза муддати тутагунча шу либосда юрилган.

Арабларда қора ранг ҳам мотам ифодаси саналса-да, кундалиқ ҳаётда уни қилиб юриш эп қўрилмаган. Эндиликда бўлса, қора рангнинг таъзиявийлик аҳамияти йўқола бориб, кўпчилик эркак араблар таги қора гулдор чопонлар кийганлар [2, 307]. Мотамда кўпунча рангсиз қора кийим кийиб келинади. Қосон араблари таъзияга мос кўк кийимни марҳумнинг 20 синача кийган. Жумладан, Қосон ва Шеробод арабларининг бир-бирига ўхшаш жиҳатлари қосон ва чиройли кийимини мотам маросимига кийиб боришмаган [3]. Хусусан, бу борада маҳаллий араблар компакт ҳолда яшовчи Қашқаларё вилояти Марҳумкор тумани Жейнов қишлоғида яшовчи арабларининг дафн маросим ранг-баранг архетип урф-одатлари билан ажралиб туради. Жейнов арабларининг таъзия хос муҳим жиҳатларидан бири – бу дафн маросимида ўлиқни “қосон”дан чиқариш савоб деб таъкидланади [4]. Жумладан, таъзия маросимига келган марҳумнинг қариндошлари дарвозадан таъзияхонага, қилиб кирган ва мусибатда қолган қишлоқларнинг бўйини қучиб йиғлаган. Қашқаларёда бу одат “бўйин олар” деб аталади [5, 36].

Ўзбекистон арабларида мотам маросим билан боғлиқ бир неча қарашлар кўрилган. Жумладан, Жейнов араблари таъзиясида майит чиқарилган қабристонда ўтказиладиган мандаб (туянда) деб номланган маросим мавжуд.

Қашқаларёда таъзия бўлган хонадонда майит мотамга олиб кетилгунча, сўнгра қосон уч қунгача тонгда ва шомда таъзия эталари ҳамда майитнинг яқин қариндошлари давра олиб йиғи қилинган. Яъний “вай, шох Хисен, э воҳ, қосон” – дея жўр бўлиб, қимдир қўқрагига, қимдир бошига ўриб йиғилади.

¹ Таъзия (араб. – юнатиш, ҳамлардлик билдириш) – аъдор қилиш тасали бериш, аҳвол ёйиш. Таъзия марҳумнинг оила аъзолари ва яқинларига қариндошлари, дўст-ёрлари, қўшнилари, ҳам қасбнинг томонидан ҳамлардлик билдирилади. Исламда марҳумнинг жаноза наъзиди, дафн маросимида қилинган Таъзия билдириш савоб ишлардан ҳисобланади. Ислам таълимотига қўра, муъминлар баргилари бир-бирлари билан биродардирлар. Бу биродарликни Қуръон оятлари ва Пайғамбар (ас) ҳолилари ҳам қўлаб-қувватлаб, Таъзиянинг муҳим киши қончилик соғиқ, эътиқодли, ибодатли бўлса ҳам баргилар гуноҳдан холи бўлаёди. Таъзиянинг муддати 3 кун гина. Утқилиш шарт бўлмади таъзия билдириш маъбодо бу уч кун гинада Таъзия билдирувчи наъзиди бўлмаса ёки таъзия билдиришнинг биродар сифати бўлса, бу муддатнинг сўнг билдирса ҳам доғдир.